

dr hab. prof. nadzw. Agnieszka Wilczyńska
Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego
Wydział Psychologii i Nauk Humanistycznych
agniwilczynska@gmail.com

Wrocław, 17.09.2018r.

VIDI DECANUS

PRODZIEKAN

ds. Nauki

Katarzyna Krasoń
prof. dr hab. Katarzyna Krasoń

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Kariny Atlas

pt. „Temperamentalne i osobowościowe podłoże codziennego heroizmu”

przygotowanej pod kierunkiem dr hab. prof. UŚ Ireny Pilch

24 WRZ. 2018

Koncept bohaterstwa funkcjonuje od tysiącleci i ma swoje dobrze ugruntowane literacko-historyczne definicje i tradycje. W psychologii obszar ten nie był szczególnie eksplorowany, a w Polsce koncept bohatera dnia codziennego zaczął być popularny wraz z wizytami Profesora Philipa Zimbardo. Twórca koncepcji dobra i zła, wiązał owo niewielkie zainteresowanie naukowców z „banalnością bohaterstwa” (Zimbardo 2007, 2008.; Franko, Blau, Zimbardo, 2011),.

Praca mgr Karina Atlas, jaką miałam przyjemność przeczytać i recenzować, pokazuje nową perspektywę ujmowania bohaterstwa, i otwiera interesujące obszary eksplorowania tego konceptu. Bohaterstwo dotąd kojarzone z tzw. dobrymi cechami ludzi - w świetle pracy Doktoranki zyskało inny wymiar badawczy, a pomysł badania bohaterstwa/heroizmu w zależnościach z pewnymi cechami osobowości i temperamentu jednostki, w tym z obszaru „ciemniej triady” przełożył się na przekonująco poprowadzony udany dyskurs..

Współczesny podział koncepcji opisujących różne typy bohaterstwa wyłania się z perspektywy jego różnych źródeł: możemy zatem mówić o bohaterstwie zdeterminowanym sytuacyjnie lub osobowościowo, lub też o podejściach interakcyjnych, które zawierają obydwa te komponenty. Mgr Karina Atlas podjęła się próby zaprezentowania bohaterstwa jako charakterystyki jednostki – na przykładzie badania przeprowadzonego w różnych grupach osób – w tzw. ogólnej populacji oraz wśród zawodów, w których bohaterstwo jest wpisane niejako w „obowiązki zawodowe”. Poniżej zaprezentuję swoje uwagi do rozprawy, w aspekcie przewidzianego ustawowo kanonu oceny prac doktorskich, który podaje, że praca doktorska powinna spełniać trzy kryteria:

1. wskazywać, w jakim zakresie podjęta problematyka i jej ujęcie przez autora pracy jest oryginalne i zawiera nowe składniki w ramach podejmowanego problemu naukowego,
2. ocenić wiedzę teoretyczną doktoranta w danej dyscyplinie naukowej oraz
3. ukazuje, w jakim zakresie doktorant posiada umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy

naukowej.

W swojej ocenie pracy doktorskiej Pani Kariny Ałtas uwzględnię te trzy kryteria.

Rozprawa doktorska Pani Kariny Ałtas składa się z 7, a w zasadzie z 6 rozdziałów, piśmiennictwa, spisu tabel i rysunków oraz aneksu. Całkowita liczba stron rozprawy wynosi 329, w tym są 34 strony bibliografii, 6 stron tabel i wykresów oraz 10 stron aneksu. Układ pracy jest typowy dla rozpraw doktorskich choć wyróżnia ją skondensowana część teoretyczna zajmująca około 25% pracy oraz dobrze zbudowana, obszerna część empiryczna, która stanowi pozostałe niemalże 75 % całej pracy. Proporcje te pracują na korzyść wywodu prowadzonego przez doktorantkę Karinę Ałtas, która dotarła prawdopodobnie do wszystkich istniejących koncepcji bohaterstwa i zwięźle opisała a także poprowadziła atrakcyjny i klarowny naukowo dowód badawczy w postaci prezentacji projektu badań, a następnie ich szczegółowego i przejrzystego opisanie i precyzyjnego wyjaśnienia wyników. Jej wywód cechuje się nowatorskością i oryginalnością, a doktorantka wykazała się rozległą wiedzą teoretyczną i umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej oraz zdolnościami erudycyjnymi. Niewielkich niedociągnięć w pracy dostrzegam niewiele, czego szczegóły zaprezentuję poniżej.

Rozdział pierwszy pracy doktorskiej Pani Kariny Ałtas zatytułowany „Heroizm” składa się z 6 podrozdziałów i przedstawia pojęcie bohaterstwa, jego psychologiczne definicje, konceptualizacje, w tym miejsce w grupie zawodów wysokiego ryzyka oraz w populacji ogólnej. Autorka koncentruje się na zaprezentowaniu bohaterstwa na podstawie obszernego przeglądu dostępnej literatury – prawie wyłącznie anglojęzycznej. Doktorantka podkreśla, że interesuje ją bohaterstwo jako cecha, która pomoże ocenić czy (przykładowo) dany człowiek jest potencjalnie gotów wejść do płonącego budynku aby uratować drugiego człowieka. Podała pod dyskusję interesującą hipotezę, że wysoki heroizm może mieć związek z ciemną stroną osobowości – i że to właśnie motywacja egoistyczna, lub cechy psychopatyczne mogą skłaniać jednostki do podejmowania ekstremalnych zachowań w takich sytuacjach.

Pomimo zaprezentowania znacznego wachlarza różnych rodzajów bohaterstwa – mgr Karina Ałtas skoncentrowała się na badaniu tego typu bohaterstwa, które dotyczy działania w sytuacjach czytelnych i dostępnych poznaniu w danej społeczności, w tym jednoznacznych z punktu widzenia (nie)bezpieczeństwa fizycznego lub norm prawnych i społecznych (np. bohaterstwo w sytuacjach zagrożenia utratą życia lub zdrowia w nagłych okolicznościach, łamanie oczywistych norm społecznych etc.). Zaobserwować można to zarówno w wywodach teoretycznych, jak i w częściach badawczych pracy Pani K.Ałtas, zwłaszcza na etapie tworzenia narzędzi badawczych.

Pojęcie bohaterstwa może być jednak analizowane przynajmniej na dwa różne sposoby: pierwszy dotyczy zachowań lub zespołu cech człowieka, które powodują, że nie waha się on

ratować zdrowie i życie innych narażając przy tym własne bezpieczeństwo - począwszy od rzucenia się w ogień, aż po udział w manifestacjach głosząc poglądy aby przeciwstawić się dostrzeżonemu „złu” (Becker i Eagly, 2004). Drugi koncept bohaterstwa jest mniej popularny i trudniejszy do badania – wiąże się z rozwijaniem zdolności współczucia i uważnością na drugiego człowieka. To właśnie w tym nurcie podkreśla się dynamikę zjawisk grupowych, w którą człowiek może zostać uwikłany, i niezauważalnie dla większości - zraniony lub skrzywdzony. To rodzaj krzywdy społecznej, która czasem bardziej niż fizyczna – wpływa na pogorszenie jakości życia i może odebrać godność jednostce, lub szanse na pełny rozwój w przyszłości. Badania w tym zakresie prowadzi między innymi Profesor Daniel Martin wraz zespołem z California State University. Bohaterstwo z takiej perspektywy jest realizowane dwustopniowo: jako przerwanie niebezpiecznej choć pozornie zwyczajnej sytuacji społecznej a następnie podjęcie konkretnych działań aby przetransformować „zło” w „dobro” (np. zamienić negatywny konformizm w korzystny dla osoby). Bohater ma więc działanie utrudnione przynajmniej z kilku powodów: sytuację taką trudno jest dostrzec gdyż łatwo wymyka się uwadze jeśli uczestnicy nieświadomi są dynamiki procesów grupowych; a po drugie przeciwstawienie się jej wiąże się z ryzykiem, że „przychodzącego z odsieczą” dotknie to samo- ważne więc aby bohaterską akcję poprowadzić umiejętnie. Tak właśnie bohaterstwo jest rozumiane i prezentowane również w Projekcie Bohaterskiej Wyobraźni, który w Polsce mam zaszczyt realizować wraz z Profesorem Zimbardo i zespołem naukowców, w tym m.in. z pracownikami Uniwersytetu Śląskiego (Harvey, Erdos i Turnbull, 2009, Zimbardo 2014), o czym wzmiankuje mgr Karina Atlas w swojej pracy. Dlatego z niejakim żalem skonstatowałam, że ten rodzaj bohaterstwa w zasadzie był najmniej spośród wymienionych typów bohaterstwa reprezentowany. W miejsce tego, odkryłam inne zalety w podejściu Doktorantki – m.in. znaczną użyteczność konstruktów opisanego i badanego przez panią Karinę Atlas: bohaterstwo (pomimo jego różnicowania na typy), ma w przedłożonej rozprawie wymiar bardziej jednorodny – wpisuje się bowiem w przejrzyste odczytywane normy społeczne do tego stopnia, że stanowić ono może nawet pewną charakterystykę zawodową osób (tzw. zawody ratownicze). Dzięki temu możemy na różne sposoby wykorzystać tę wiedzę np. przy projektowaniu doradztwa zawodowego oraz w procesach rekrutacji i selekcji, czy do tworzeniu różnych strategii bezpieczeństwa.

Definicja i rozumienie bohaterstwa w pracy Pani Kariny Atlas zostały zaprezentowane w dość oryginalny sposób. Autorkę pociąga idea istnienia zdeterminowanego osobowościowego i stałego w czasie heroizmu, w którym wyznacznikiem bohaterskości jest liczba podjętych wymiernych zachowań bohaterskich. Nietrudno się nie zgodzić z autorką, że pomiar bohaterstwa i zmiennych, składających się na ten koncept był na użytek psychologicznych rozważań

podejmowany wyjątkowo rzadko. Karina Atlas przytacza kilka koncepcji bohaterstwa, w tym Teorię Franka Farleya z 2011 roku, która zakłada zdeterminowane osobowościowo małe bohaterstwo (np. podejmowanie dobrych uczynków) oraz zdeterminowane sytuacyjnie bohaterstwo duże (czyli np. narażanie życia dla innych w sytuacjach katastrof). Mgr Karina Atlas zwraca uwagę, że w ramach tej, jak i innych koncepcji poddawany weryfikacji empirycznej był zazwyczaj tylko heroizm sytuacyjny. Tym samym wkład doktorantki w eksploracyjny aspekt badania bohaterstwa jako dyspozycyjnej cechy, który stał się motywem przewodnim jej pracy zasługuje na szczególne uznanie. Doktorantka przywołuje tu inne dyspozycyjnie ukierunkowane definicje bohaterstwa m.in. w ramach koncepcji Allisona i Goethalsa (2011) wielką ósemkę cech bohatera opisywanego jako: bystry, silny, charyzmatyczny, godny zaufania, odporny, bezinteresowny, troskliwy i inspirujący/porywający. W swoich rozważaniach doktorantka opiera się na koncepcji Scotta Lilienfelda, eliminuje jednak badanie zawartego w tej koncepcji altruizmu.

Pani Karina Atlas do opisu bohaterstwa używa w zdecydowanej przewadze pojęcia: *heroizm*, na zmianę z rzadziej używanym rodzimym odpowiednikiem: *bohaterstwo*. Trudno się jednak nie oprzeć refleksji, że wprowadzenie polskojęzycznego odpowiednika: *bohaterstwo* przyniosłoby więcej uporządkowania zwłaszcza na etapie wyodrębniania i opisywania kategorii bohaterstwa, do czego wrócę w dalszej części recenzji.

Już na początku swoich rozważań mgr Karina Atlas uprzedza, że bohaterstwo, które zamierza badać i opisywać związane jest z podejmowaniem ryzyka wpisanego w cechy osobowości i temperamentu a nie jako wynikającego z sytuacji. Na marginesie wspomina, że może się on wiązać także z pewnymi intencjami moralnymi – które nie były przez nią szczegółowo badane poza czynnikiem uczciwość, czyli tym, który najsilniej odzwierciedla komponenty moralne człowieka w badaniu osobowości. I mimo, iż doktorantka dostrzega moralny i etyczny aspekt angażowania się jednostek podejmujących bohaterskie czyny to wychodzi ona do czytelnika z zupełnie inną propozycją – a mianowicie z badania konstelacji cech, które mają osadzenie głównie w ciemnej stronie charakteru człowieka (*the psychopathic hero*). I jak wykazuje autorka – również te charakterystyki mogą prowadzić ludzi do podejmowania bohaterskich czynów, co w swoisty sposób podkreśla Philip Zimbardo jako pomieszczenie dobra i zła w jednej osobie.

W rozdziale tym mgr Karina Atlas podkreśla niejednorodność rozumienia współczesnego bohaterstwa i przekonuje, żeby oddzielać bohaterstwo od pro społecznościowych zachowań, ponieważ wynikać mogą z innych motywacji. Autorka wywodzi także, że motywacja do heroizmu i zachowania heroiczne nie są sobie izomorficzne, a zatem badać je będzie oddzielnie. Zaznacza, że heroizm, który chce badać nie zakłada podłoża wysokiej uczciwości czy

heroizmu i zachowania heroiczne nie są sobie izomorficzne, a zatem badać je będzie oddzielnie. Zaznacza, że heroizm, który chce badać nie zakłada podłoża wysokiej uczciwości czy moralności. Wręcz przeciwnie może on zostać wykorzystany przeciwko innym ludziom lub może być opisany jako działanie impulsywne, odważne i ryzykowne a zatem nie do końca przemyślane – i pod tymi względami może różnicować ludzi i ich motywację do podejmowania bohaterских czynów. Wydawać by się mogło, że inaczej niż podaje Pani K.Atlas – skuteczną byłaby próba wyjścia z założenia, że motywacja do bohaterstwa (zwłaszcza jawna) jest swoistym poprzednikiem bohaterstwa (*antecedent*), niezależnie od tego jaki motyw by do bohaterstwa prowadził. Podejście takie otwierałoby możliwość kształtowania lub trenowania bohaterstwa zwłaszcza w aspekcie przytoczonej wyżej koncepcji. Nasuwa się bowiem pytanie w świetle rozważań dotyczących tej pracy: czy, i jak bohaterstwo można pielęgnować, nauczyć się go lub wytrenować w sobie?

Rozdział drugi składa się z 4 podrozdziałów dotyczących motywacji. Ta część pracy została zatytułowana „Postawa i motywacja”. Mgr Karina Atlas zwraca uwagę że motywacja do heroizmu ale także motywacja do podejmowania ryzyka mogą wykazywać zależności z bohaterstwem. Doktorantka dokonuje rzetelnego przeglądu koncepcji z jednoczesnym wskazaniem narzędzi przy pomocy których motywacje te można badać. Przywołuje koncepcje Tomasza Zaleskiewicza (2001) i Ryszarda Makarowskiego (2012) wprowadzając podział na ryzyko stymulacyjne i ryzyko instrumentalne a także ryzyko podejmowane w związku z dążeniem do uzyskania statusu. Docenić należy wnikliwość doktorantki w podejmowaniu analizy poszczególnych ujęć: motywacji do heroizmu i motywacji do podejmowania ryzyka oraz różnic pomiędzy procesami jawnymi a utajonymi. Utajonej motywacji do podejmowania ryzyka wydaje się poświęcać autorka szczególne miejsce. Podkreśla koncepcje, w których działanie człowieka postrzegane jest z perspektywy dwóch komponentów: kontrolowanego poznania czyli procesów intencjonalnych i jawnych, oraz działania automatycznego, utajonego będącego efektem śladów wcześniejszych doświadczeń. Doktorantka dokonała szerokiego przeglądu badań międzynarodowych (m.in. Ferreira i inn, 2006 oraz Xu i in., 2014) i na użytek badań własnych włącza badanie postaw utajonych komputerową metodą pomiaru IRAP –prezentując profity z jej stosowania. Autorka, posługując się wiedzą zakresu psychologii motywacji sprawnie uzasadnia, że postawa wobec heroizmu: pozytywna lub negatywna może być także względnie stałą skłonnością osoby do oceny bohaterstwa jako powinności własnej.

Rozdział trzeci „Osobowość i temperament” składa się z 5 podrozdziałów. Przedstawia miejsce osobowości w psychologii, wybrane teorie osobowości oraz cechy, a także związek temperamentu z zachowaniem. Autorka omawia sześcioczynnikowy model osobowości HEXACO autorstwa Kibeoma Lee i Michaela C.Ashtona (2004, 2016), który staje się podstawą

jej badań na etapie późniejszym oraz przytacza wyniki współczesnych badań nad temperamentem. Wzmiankuje o teoriach i koncepcjach uwypuklających aspekt determinantów biochemicznych na przykład wg. Marvina Zuckermana (1991, 2007). Temperament zostaje tu tradycyjnie ujęty jako wrodzony, biologiczny wymiar osobowości. Doktorantka omawia także inne współczesne koncepcje m.in. Teorię Ram Relacyjnych (wg. Ostaszewski i Malicki 2013; Hayes, Barnes-Holmes, Roche, 2001), w której to koncepcji podkreśla się rolę wpływu języka na zachowanie. Doktorantka Karina Atlas wykazuje się znaczną biegłością i znajomością różnych koncepcji; podkreślając szczególne zalety cechowego nurtu osobowości i sześcioczynnikowego modelu osobowości HEXACO. Model ten jest wykorzystywany w psychologii do badania prospołeczności, jak i ciemnych stron osobowości, w Polsce badania są szeroko prowadzone przez Profesor Irenę Pilch. Atutem modelu sześcioczynnikowego jest możliwość zbadania i opisanie dodatkowo uczciwości, która nie występuje w Pięcoczynnikowym Modelu Osobowości (Costa, McCrae, 1992). Pani Karina Atlas włącza do swoich badań psychopatię subkliniczną (zakładając w dalszej pracy zmierzenie jej 3 czynników: bezduszność, zuchwałość, rozhamowanie) wg. Christophera Patricka i współpracowników (2009) oraz narcyzm subkliniczny jako komponenty składowe Ciemnej Triady osobowości (Paulhus, Williams, 2002). Mgr Karina Atlas wprawnie uzasadnia ten wybór, między innymi spostrzeganą tendencją osób z zaburzeniem narcystycznym do poszukiwania afirmacji ze strony otoczenia, pretensjonalnością i pompatycznością a także tendencją osób narcystycznych do samowystarczalności i przywództwa oraz przeceniania przez nich własnych zdolności, zwłaszcza empatycznych.

Autorka jednocześnie podaje, że temperament wiąże się z zachowaniem bohaterskim na wielu wymiarach – np. deficyt lęku jest także traktowany jako element nieustraszonego temperamentu, oraz impulsywność – które w ujęciu bohaterstwa opisywanym przez Doktorantkę, miałyby potwierdzać predyspozycje jednostki do podejmowania działań szybkich i niezaplanowanych. Mgr K. Atlas wykorzystuje na użytek swojej pracy dwutorową koncepcję impulsywności Dickmana (1990)- rozróżniając funkcjonalny i dysfunkcyjny wymiar impulsywności. A także włącza do puli badań koncepcję biologiczną osobowości i wrażliwość na kary i nagrody.

Rozdziału czwartego brak co zauważam z powinności recenzenckiej - jak można się domyślać - prawdopodobnie z przyczyn technicznych i przeskoku automatycznej numeracji treści.

Rozdział piąty składa się z 8 podrozdziałów i przedstawia problem badawczy oraz metodę prowadzenia badań. Wśród przedstawionych podrozdziałów wyszczególniono standardowo, te które opisują cel i pytania badawcze, hipotezy oraz ich uzasadnienia, model badawczy, zmienne i narzędzia badawcze. Przedstawiono również, sposób, w jaki dobierano

osoby badane z grupy zawodów i przebieg samego badania oraz sposób analizy danych statystycznych.

Pani Karina Atlas podjęła niełatwe wyzwanie, kwalifikując bohaterstwo jako cechę ludzi a dodatkowo wiążąc go m.in. z charakterystykami ciemnej triady osobowości. Dostrzec można, że w całości pracy z konsekwencją podąża jasno wytyczonym na wstępie torem, aby definicję bohaterstwa sformułować, jego typy opisać, a dodatkowo wskazuje praktyczną przydatność otrzymanych wyników. Co ważne – pomimo wielości aspektów badanych zależności i różnic – prezentacja wyników jest przejrzysta i dowodzi dobrej znajomości zaawansowanych technik statystycznych. Autorka ma świadomość ograniczeń w pomiarze bohaterstwa i ponieważ zdaje sobie sprawę z faktu, że narzędzi do pomiaru bohaterstwa w takim ujęciu brakuje - prezentuje własną ścieżkę badań, w tym dokonuje walidacji narzędzi badawczych.

Rozdział szósty składa się z 4 podrozdziałów i stanowi charakterystykę wyników badań. Mgr Karina Atlas zaprezentowała walidację narzędzi badawczych, przedstawiła ogólną charakterystykę badanej grupy, statystyki opisowe oraz statystyczną weryfikację hipotez badawczych szeregując uzyskane wyniki w mniejszych podrozdziałach tytułowanych wg. zależności bądź różnic w nich opisywanych.

Badaniem Doktorantka objęła 723 osoby z Górnego Śląska, z czego w badaniu właściwym udział wzięło 523 osoby (18-77 r.ż.), wyniki 26 osób wyłączono z analiz. Autorka podkreśla znaczenie bohaterstwa w grupie zawodów wysokiego ryzyka – wśród policjantów, żołnierzy i strażaków – wywodząc, że poza obowiązkowym dokonywaniem czynów bohaterskich wpisanych w zakres swojego zawodu mogą mieć motywację do zachowań heroicznych – tym samym zastosowała procedurę, w której uprzedza badanych, aby pomijali w swoich odpowiedziach ten aspekt bohaterstwa, jakim wykazują się podczas służby.

W opisie badań statystycznych mgr Karina Atlas wykazała się znajomością zaawansowanych metod i technik badawczych a także logiką i naukową konsekwencją prowadzenia badań. Pani Atlas wykorzystwała m.in.: analizy czynnikowe, korelacje, regresję (liniową, krokową postępującą) mediacje i testy istotności różnic pomiędzy grupami. Zastosowała także w eksploracyjnej części badania analizę skupień metodą dwustopniowego grupowania.

Karina Atlas wprowadza własny kwestionariusz zachowań heroicznych, w którym rozróżnia typy bohaterstwa. Wymienia ich kilka rodzajów: heroizm światopoglądowy gorący, heroizm światopoglądowy chłodny, heroizm bohaterski gorący, heroizm bohaterski chłodny, finansowy i interwencyjny. W zasadzie jeden, wspomniany już wyżej element tego opisu budzi konfuzję – a mianowicie użycie pojęcia: heroizm w miejsce: bohaterstwo (choć w tekście używane są zamiennie). Nazwa kategorii: *heroizm bohaterski* wprowadzać może bowiem

swoiste zamieszanie pojęciowe - użyte sformułowanie w tłumaczeniu polskim oznaczałoby *bohaterskie bohaterstwo*.

Bohaterstwo (czy też heroizm) okazał się być zmienną wieloczynnikową: wyróżniono 7 kategorii heroizmu w 3 obszarach : heroizm bohaterski, heroizm w obronie wartości i heroizm finansowy.

Autorka zaznacza, że bohaterstwo jest zmienną opisującą człowieka, jednak wrażliwą na oddziaływanie norm społecznych – a więc nasuwa się pytanie czy bohaterstwo możemy kształtować w szeregu określonych sytuacji społecznych, a jeśli tak, to w jakich, i w jaki sposób. Na uznanie zasługuje opracowanie przez mgr K. Atlas narzędzi badawczych, przeprowadzenie adaptacji narzędzi anglojęzycznych, w tym Inwentarza częstości zachowań heroiczych (AFI autorstwa Scotta Lilienfeld'a, 1998) i Skali podejmowania ryzyka związanego ze statusem (SDRT). Doktorantka wykorzystała także zaadaptowaną w zespole Prof. Ireny Pilch-Triarchiczną miarę psychopatii. Osobowość została zbadana przy wykorzystaniu narzędzia HEXACO-PI-r, deficyt lęku zmierzony za pomocą skali STAI-X2, ponadto oceniona wrażliwość na kary i nagrody, poszukiwanie doznań, i impulsywność.

Można by poddać dyskusji sposób operacjonalizacji zmiennej: motywacji jawnej do heroizmu. Nie jest łatwo zmierzyć jawną motywację do bohaterstwa ale także skonstruować właściwy kwestionariusz. Przygotowany przez autorkę badań kwestionariusz do badania motywacji jawnej (KZ-HER-MOT) zawiera 49 pozycji/twierdzeń, które różnią się od twierdzeń w kwestionariuszu do badania heroizmu (KZH) w zasadzie formą użytego w nich trybu czasu. W kwestionariuszu KZH sformułowania są w trybie czasu przeszłego: „zareagowałem w nagłej sytuacji.”, „stałem w obronie zwierzęcia” , natomiast w kwestionariuszu MOT-HER tryb czasu tych samych pozycji jest przypuszczający: „zareagowałbym w nagłej sytuacji, stałbym”. Nasuwa się pytanie, czy zastosowanie zbieżnych sformułowań nie uruchomi zjawiska dysonansu poznawczego – i czy odpowiedzi w kwestionariuszu motywacji nie będą podyktowane tendencją uczestników do przedstawienia bardziej spójnego, lub lepszego obrazu siebie. Związana z powyższym hipoteza pierwsza jest sformułowana w odwróconej logice. Brzmi ona „Im wyższy poziom heroizmu tym wyższa motywacja do heroizmu” – z logicznego brzmienia proponowałabym odwrócenie kolejności w proponowaniu tej zależności.

Dyskusja wyników i wnioski to ostatnia część rozprawy, która składa się z 4 podrozdziałów. Autorka podsumowała dane dotyczące weryfikacji hipotez, zaprezentowała dyskusję wyników badań, zastosowanie ich w praktyce oraz ograniczenia i rekomendacje dla kolejnych. Hipotezy badawcze, sformułowane przez doktorantkę Karinę Atlas miały na celu wskazanie zależności pomiędzy bohaterstwem, którego wskaźnikami są zachowania bohaterskie a motywacją do bohaterstwa i ryzyka, postawą względem bohaterstwa, osobowością i temperamentem. Badania

zostały przeprowadzone w dwóch grupach badawczych: ogólnej oraz grupie zawodów. Większość hipotez, jakie poddała weryfikacji doktorantka Karina Ałtas zostały potwierdzone lub potwierdzone zostały częściowo.

Wśród pytań badawczych, na które odpowiedzi poszukiwała mgr K. Ałtas były m.in.:

- czy motywacja jawna czy utajona kieruje człowieka do podejmowania czynów bohaterskich
- czy motywacja do bohaterstwa wiąże się z motywacją do ryzyka stymulacyjnego, instrumentalnego czy związanego z dążeniem do statusu
- czy są zależności pomiędzy poziomem bohaterstwa a osobowością i temperamentem
- jakie są istotne dla bohaterstwa predyktory osobowościowo-temperamentalne
- które cechy są względnie stałe dla bohaterstwa
- w jaki sposób bohaterstwo wiąże się z psychopatią oraz z uczciwością
- jakie są związki postawy względem bohaterstwa a osobowością, temperamentem, motywacją i bohaterstwem
- jakie są istotne dla bohaterstwa predyktory osobowościowe i związane z motywacją do ryzyka
- czy istnieją zależności pomiędzy poziomem bohaterstwa a postawą względem niego
- jaką rolę odgrywa narcyzm subkliniczny jako mediator - dla związków pomiędzy wybranymi zmiennymi temperamentalnymi, i motywacyjnymi a bohaterstwem
- jakie skupienia zmiennych związane z różnym poziomem bohaterstwa i motywacji do niego można wyróżnić, i czym różnią się powyższe grupy między sobą;

Pani Karina Ałtas przeprowadziła analizy w wytrawny sposób, wyjaśniała krok po kroku pojawiające się zależności (nawet te w których poziom był umiarkowany lub niski), oraz wątpliwości, jakie pojawiały się na poszczególnych etapach badań, podając interpretacje własne w oparciu o literaturę. Sposób realizacji tego etapu pozwolił na dostrzeżenie refleksyjności autorki, dojrzałości jej myślenia badawczego.

Uzyskanymi wynikami, mgr K. Ałtas przekonuje, że bohaterstwo w grupie zawodów cechuje się wyższym poziomem, jednak nie musi to być powód do dumy dla ratowników, ponieważ w badanej grupie wiązało się to z motywacją do osiągnięcia statusu. Interesujące jest także wyodrębnienie prototypów bohatera (autorka nazywa je prototypami heroicznymi) – w grupie ogólnej badanych są to bezłękowi bohaterowie, bohaterowie narcystyczni i wrażliwi, osoby impulsywne o umiarkowanym poziomie bohaterstwa i osoby niebohaterskie (nieheroiczne). Podział na w/w grupy wydaje się być interesujący dla celów praktycznych. Narcyzm subkliniczny okazał się być mediatorem zależności pomiędzy wrażliwością na karę i nagrodę, poszukiwaniem doznań, lękiem-cechą a bohaterstwem. Ponadto mgr K. Ałtas wykazała, że cechy psychopatyczne i narcystyczne mogą sprzyjać bohaterskim zachowaniom bardziej niż uczciwość, a zuchwałość okazała się być cechą towarzyszącą bohaterskości w obydwu grupach.

Do czynów bohaterskich (w grupie ogólnej) są zatem bardziej skłonne osoby odważne, gdy brakuje im przezorności, są lekkomyślne i skłonne do ryzyka.

Autorka udowodniła, że bohaterstwo to zmienna wieloczynnikowa, a im bardziej osoby były bohaterskie tym większe było zróżnicowanie intra indywidualne w zakresie typów bohaterstwa.

Finalnie mgr Karina Atlas sformułowała definicję bohaterstwa/heroizmu dodając do niego przedrostek „codzienny”. W ostatecznym widzeniu bohaterstwa pierwotnie ukształtowana wizja nabrała wymiarów konkretności i codzienny heroizm / bohaterstwo zostało ujęte szerszej, jako „skłonność do podejmowania w różnych sytuacjach codziennego życia zachowań prospołecznych wiążących się z ryzykowaniem utratą zasobów indywidualnych i pierwotną dysproporcją korzyści i strat, przy czym zachowania te mogą wynikać nie tylko z kontekstu sytuacyjnego ale także z posiadanych cech takich jak: bezłękowy temperament, niezależność od innych, ale jednocześnie wrażliwość poznawcza na ludzi i świat, zuchwałość, energiczność i efektywność w działaniu oraz tendencja do poszukiwania sytuacji zapewniających stymulację”.

Praca Pani Kariny Atlas jest poprawna metodologicznie, na wysokim komunikatywnym poziomie są umiejętności językowe magistrantki. Wszystkie wyodrębnione części pracy jak wprowadzenie, piśmiennictwo spis tabel i rysunków dobrze spełniają standardy ich pisania. Wnikliwa analiza i dyskusja wyników także stanowi mocną stronę rozprawy. Rysunki i tabele są prawidłowo opisane i oznaczone a także szczegółowo opisane w tekście. Podsumowując, praca zawiera nowe składniki i rozwiązuje oryginalnie postawione pytania, natomiast sformułowane mankamenty mają dla całości pracy znikome znaczenie. Mgr Karina Atlas wskazała na wiele mocnych stron swojego dyskursu i przygotowanej przez nią rozprawy doktorskiej, a zwłaszcza:

- usystematyzowała wiedzę teoretyczną z zakresu bohaterstwa, dokonując przeglądu dostępnej literatury anglojęzycznej i krajowej;
- przygotowała użyteczne narzędzia badawcze;
- oryginalnie zaprezentowała problemy badawcze i potwierdziła większość przyjętych hipotez;
- przeprowadziła pogłębioną analizę wyników, wykazując się dojrzałością badawczą i ugruntowaną wiedzą z zakresu metodologii i prowadzenia badań;
- wykazała, że cechy składowe ciemnej triady osobowości mogą manifestować się w sposób pożądaný społecznie jako zachowania bohaterskie;
- udowodniła, że bohaterstwo można analizować także jako dyspozycję jednostki;
- wskazała praktyczną użyteczność otrzymanych wyników.

Praca Pani Kariny Atlas atrakcyjnie wpisuje się nurt badań naukowych nad bohaterskością. Mimo, iż bohater i bohaterskie zachowania są od jakiegoś już czasu częścią projektów społecznych i środowiskowych, w nauce wciąż widnieje luka, która częściowo została wypełniona badaniami mgr K. Atlas. Doktorantka Karina Atlas wykazała się wysokim

poziomem wiedzy psychologicznej w zakresie osobowości, temperamentu i motywacji, i znakomitą erudycją. Na wysokim poziomie zademonstrowała umiejętność samodzielnego prowadzenia badań i przeprowadziła niezwykle interesujący i logiczny proces badawczy, który przyniósł oryginalne wyniki.

Dysertację oceniam jako spełniającą wymagania stawiane rozprawom doktorskim (zgodnie z art. 13 Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym Dz.U. Nr 65, poz. 595, z późn. zmianami) i tym samym wnioskuję do Rady Naukowej Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach o dopuszczenie mgr Kariny Ałtas do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Ponadto pragnę wystąpić z wnioskiem o nadanie **wyróżnienia pracy**, ze szczególnym podkreśleniem biegłości doktorantki w zakresie metodologii, oryginalnym przedstawieniem i propozycją rozwiązania problemu cechującego się wysoką rangą społeczną.

Agnieszka Włoczyńska

17.09.2018 v